

M. ROMANEK (red.), *Święty Tomasz teolog. Wybór studiów*, Warszawa–Kęty: Wydawnictwo Antyk 2005, ss. 496, ISBN 83-89637-22-7

Papież JAN PAWEŁ II w encyklice *Fides et ratio* w następujących słowach mówi o św. Tomasz z Akwinu: „Słusznie zatem można go nazwać «apostolem prawdy». Właśnie dlatego, że zmierzał ku prawdzie bez wahania, potrafił w swoim realizmie uznać jej obiektywność”²⁸. Niewątpliwie w Tomaszowym duchu poszukiwania obiektywnej prawdy pozostaje publikacja: *Święty Tomasz teolog. Wybór studiów*. Jest to dzieło zbiorowe wybranych specjalistów myśli Doktora Anielskiego (przede wszystkim francuskojęzycznych dominikanów), które zostało opracowane w perspektywie *vetera et nova*, tzn. badając średniowieczny geniusz Tomasza — *vetera*, proponuje rozwiązania dzisiejszych problemów i otwiera nowe perspektywy poszukiwań — *nova*²⁹

Potwierdzeniem założenia *vetera / nova* jest sama struktura publikacji. Praca dzieli się na cztery części: (1) *Obraz generalny* (s. 11–54), (2) *Koncepcja Teologii* (s. 57–227), (3) *Sedno sprawy, czyli Teologia Trynitarna* (s. 231–312), (4) *Ku współczesnej debacie* (s. 315–473).

Na pierwszą część składają się dwa wprowadzające artykuły J.-P. TORRELLA OP, emerytowanego profesora teologii dogmatycznej we Fryburgu: *Kim był właściwie św. Tomasz z Akwinu. Spojrzenie jego współczesnych* oraz *Aktualna sytuacja studiów nad św. Tomaszem na Zachodzie* (s. 11–54). O. Torrell przybliży osobę i dzieło św. Tomasza, dając czytelnikowi ogólny obraz jego biografii i pracy naukowej w konkretnym, kulturowo-intelektualnym kontekście epoki wraz z refleksjami kreślącymi

²⁸ *Fides et ratio*, nr 44; zob. też: V POSSENTI, *Filozofia i wiara*, tł. K. Kubis, Kraków 2004, s. 35.

²⁹ Por. M. PALUCH, *Wprowadzenie*, w: *Święty Tomasz teolog*, s. 5–8.

osobowość Doktora Anielskiego jako człowieka pracy i kontemplacji³⁰ Bardziej techniczno-metodologicznym jest drugi tekst na temat aktualnych studiów na Tomaszem, który skupia się nad współczesnymi (zachodnimi) opracowaniami i tłumaczeniami, dając również kilka cennych wskazań odnośnie nowych perspektyw tworzących pewnego rodzaju „integralne spojrzenie” na teologię Tomasza³¹ Prof. Torrell mówi o dwóch orientacjach:

Pierwsza z nich podważa powtarzane niegdyś do przesady twierdzenie o ponadczasowym charakterze doktryny tomistycznej. Dzisiaj wręcz przeciwnie, mamy wyostrzoną świadomość faktu, że Tomasz z Akwinu jest wyraźnie osadzony w swojej epoce i w dziejach myśli, że ma poprzedników i współczesnych, że sam w swoich poszukiwaniach przeszedł ewolucję, a zatem można studiować go w sposób historyczny”. (...) Druga orientacja, również bardzo wyrazista, polega na tym, by w Tomaszu widzieć przede wszystkim teologa. (...) Tomasz przede wszystkim jest nie filozofem, ale teologiem, i — co więcej, jak wkrótce stwierdzimy — „mistrzem duchowym” czy też mistrzem w „mądrości chrześcijańskiej” Nie znaczy to bynajmniej, jakbyśmy rezygnowali z widzenia w nim filozofa (...), ale to, że jego filozofia nabiera pełni sensu dopiero w świetle teologii (s. 39–40)³².

Druga część obejmuje trzy artykuły, które charakteryzują teologiczną myśl św. Tomasza, przechodząc od ogólnego zarysu do konkretnych tematów: *Koncepcja wiedzy teologicznej według św. Tomasza i pierwszych tomistów*”, autorstwa prof. Torrella (s. 57–135), *Teologia negatywna św. Tomasza z Akwinu*, T.-D. Humbrechta, członka komitetu redakcyjnego „Revue Thomiste”, wykładowcy w Instytucie św. Tomasza w Tuluzie (s. 136–209), oraz *Teolog i mistyk. Przypadek Tomasza z Akwinu*, pióra J.-P. Torrella (s. 210–227). Koncepcja wiedzy teologicznej u św. Tomasza to przede wszystkim, zdaniem prof. Torrella, *sacra doctrina*, której „podmiotem”, a nie przedmiotem była tajemnica samego Boga. Dla potwierdzenia O. Torrell przywołuje cytaty ze św. Tomasza: „W *sacra doctrina* zaś wszystko jest rozpatrywane z punktu widzenia Boga (...). Wynika z tego, że Bóg jest prawdziwie podmiotem tej nauki” (s. 90; *Respondendo dicendum quod Deus est subiectum huic scientiae*³³). Tym samym, profesor z Fryburga konstatuje na innym miejscu: „Prawdziwy teolog nigdy nie może zapomnieć o tym, że podmiotem jego wiedzy, celem, do którego dąży, jest poznanie Boga żywego z historii zbawienia” (s. 91). Syntetyzując główną myśl tego artykułu, warto przywołać następujące spostrzeżenie: „Wydaje mi się, że nie odbiegnę zbyt daleko od prawdy, jeśli zaproponuję rozumienie *sacra doctrina* jako «środowiska życiowego», w którym zapuszcza korzenie uprawiana przez Tomasza *theologia*. Owa

³⁰ Warto wspomnieć o innej publikacji, która uwydatnia profil św. Tomasza jako myśliciela i duchowego mistrza: J.-P. TORRELL, *Święty Tomasz z Akwinu. Mistrz duchowy*, tł. A. Kuryś, Poznań–Warszawa 2003.

³¹ Dla poszerzenia tematu: D. BERGER, *In der Schule des Hl. Thomas von Aquin. Studien zur Geschichte des Thomismus*, Bonn 2005.

³² Powyższą tezę rozwija: M. STICKELBROECK, *Christologie im Horizont der Seinsfrage. Über die epistemologischen und metaphysischen Voraussetzungen des Bekenntnisses zur universalen Heilsmittlerschaft Jesu Christi* (Münchener Theologische Studien 59), St. Ottilien 2002.

³³ *Summa Theologiae* I q. 1 a. 7.

sacra doctrina, przyjęta przez wiarę i utrzymywana w wierze, obejmuje *theologia*, która sama jest ściśle zależna od wiary i wręcz nierozzerwalnie złączona z doktryną objawioną” (s. 81). T.-D. HUMBRECHT OP w *Teologia negatywna św. Tomasza* przedstawia swoje doktorskie poszukiwania, które w głównej mierze skupiły się na porównawczym studium myśli DIONIZEGO i TOMASZA (s. 136–209). Niezwykle interesujące są rozwinięcia dotyczące Tomaszowej analizy „imienia” oraz „nazw” Boga stosowanych w filozoficzno-teologicznym dyskursie. O. Humbrecht stwierdza:

Wprowadzenie przez św. Tomasza rozróżnienia dwóch znaczeń istnienia, aktu istnienia i prawdy twierdzenia, jest kluczem do całej jego myśli dotyczącej poznania Boga. Ten właśnie klucz pozwala usytuować całą ludzką wiedzę o Bogu po stronie prawdy twierdzenia, a nie po stronie niemożliwego wniknięcia w akt istnienia; ten właśnie klucz pozwala nam utrzymać jednocześnie pełnię Boskiego istnienia i ułomność naszego dyskursu, prawdę naszych orzeczeń i transcendencję Jego bóstwa (s. 204).

To właśnie Tomaszowe podkreślenie pełni istnienia — objawione imię Boga (por. Wj 3,14: „Jestem, który jestem”) rzuca porządkujące światło nie tylko na monoteistyczną tajemnicę Boga, lecz również na tajemnicę trynitarnego monoteizmu objawionego w osobie i dziele Jezusa Chrystusa, która rozjaśnia stworzenie i odkupienie człowieka, a jednocześnie sytuuje teologię negatywną w chrystologiczno-soteriologicznej perspektywie³⁴ Jeśli chodzi o teologię negatywną św. Tomasza w porównaniu z myślą Dionizego, to zdaniem autora artykułu, tym, co ich łączy, to wspólne uwrażliwienie na powrót człowieka do Boga w chwale; tym jednak, co ich dzieli, jest to, że dla Dionizego zjednoczenie wymaga niewiedzy ponad poznaniem, dla Tomasz zaś zjednoczenie domaga się poznania ponad naszą niewiedzą. Zatem w Tomaszowej myśli prawdziwym przekroczeniem wiary teologicznej, niezbędnej do „niesienia teologicznego poszukiwania”, nie jest poznanie mistyczne, gdyż wiara je obejmuje jako nierozdzielnie z nią związane pogłębienie, lecz chwala, jeśli Bóg zechce nią obdarować człowieka (por. s. 208). Prof. J.-P. Torrell w *Teolog i mistyk — przypadek Tomasz z Akwinu* zamyka drugą część niniejszej publikacji, dając równocześnie konkretyzacje poprzednich tematów (s. 210–227). Warto zwrócić uwagę na rozróżnienia, które proponuje św. Tomasz, nie tylko jako „studiujący — nauczający teolog”, lecz również jako człowiek głęboko wierzący, człowiek modlitwy, przede wszystkim czciciel ukrzyżowanego Chrystusa i Eucharystii (por. s. 225). O. Torrell przywołuje Tomaszowe rozróżnienia na „kontemplację filozofów” i „kontemplację świętych” oraz na „kontemplację teologiczną” i „kontemplację wlaną”, gdzie w kontemplacji filozofów radość tkwi w poznaniu — poznającym podmiocie, w kontemplacji świętych pełna radość jest skutkiem w człowieku, który otrzymuje ją w darze od źródła

³⁴ Problemy, które wynikają z niewłaściwego rozróżnienia istnienia Boga i istnienia świata, zostaną dotknięte w IV części omawianej pozycji. W kontekście — pozwalamy sobie w tym miejscu odnieść do: S. MYCEK, *Ontologia miłości. Założenia współczesnych interpretacji istnienia w dialogu z filozoficzno-teologiczną myślą św. Tomasza z Akwinu*, „Roczniki Teologiczne” 52 (2005), z. 2, s. 231–246; *Odkupienie w Chrystusie. Zarys soteriologii „Summa Theologiae” św. Tomasza jako krytyczny punkt odniesienia wobec pluralistycznej teologii religii*, RTSO 25 (2005), s. 277–288.

radości i szczęścia — samego Boga, zbliżając się tym samym do kontemplacji własnej, która różni się od kontemplacji teologicznej, jako wynik teologicznego studium Pierwszej Prawdy, a która może być również dana osobom nie studiującym teologię (s. 217–225).

Trzecia część publikacji, jak wskazuje jej tytuł, dotyka sedna sprawy, czyli teologii trynitarniej św. Tomasza, która zostaje naszkicowana przez G. EMERY'EGO OP, członka „Revue Thomist”, profesora teologii dogmatycznej we Fryburgu Szwajcarskim. Składają się na nią dwa artykuły: *Traktat o Trójcy Świętej* w „*Summie teologii*” (s. 231–269) oraz *Traktat o Trójcy Świętej* w „*Summie przeciw poganom*” (s. 270–312). Prof. Emery doskonale zdaje sobie sprawę z trudności przedsięwzięcia, które chciałoby opracować Tomaszową trynitologię. Pragnie jedynie naszkicować najważniejsze elementy trynitarniej doktryny św. Tomasza, które pozwolą na lepsze zrozumienie jego myśli, zwłaszcza w wykazaniu ścisłego połączenia „trynitarnych spekulacji” z ich „historiozbawczymi aplikacjami” widzianych w szerszym kontekście Tomaszowej trynitologii, tzn. w odniesieniu Komentarza do *Sentencji*, *Compendium theologiae* oraz *De potentia* (s. 231, 238). Św. Tomasz, jak zauważa prof. Emery, w *Sumie teologicznej* „ma” przed sobą konkretnych adresatów, którzy pragną zgłębić prawdę wiary w Trójjedynego Boga, tym samym struktura traktatu rozwija się w porządku: pochodzenia – relacje – osoby, kończąc na boskich posłaniach, których adresatem jest sam człowiek (por. s. 244). Nieco inaczej do trynitarniej tajemnicy św. Tomasz podchodzi w *Sumie przeciw poganom*, mając na uwadze innego rodzaju „słuchaczy”. Prof. Emery ujmuje to następująco:

Każde teologiczne rozważanie o Trójcy Świętej Tomasz buduje wokół Pisma Świętego (...). *Suma przeciw poganom* ukazuje nam również, że dla Tomasza historia błędów i herezji otwiera drogę uprzywilejowanego przystępu do ukazywania wiary, a sama jego metoda czerpie dużo z ojców Kościoła (...). *Suma teologii* zmierza głównie do pokazania, jak tajemnica, która jest treścią wiary, może być ujmowana przez wierzący umysł (...). *Ordo doctrinae Sumy teologii* zmierza ponadto metodycznie do przedstawienia ogólnych teorii jako przygotowania do zgłębienia osób Bożych wziętych pojedynczo, podczas gdy *Suma przeciw poganom* wykorzystuje te teorie w bezpośrednim powiązaniu z problemami odnoszącymi się do danej Osoby Bożej (s. 311–312).

Niniejsze artykuły stanowią doskonale wprowadzenie do trynitologii św. Tomasza, ukazując jednocześnie „kontekstowe” ujmowanie i tłumaczenie największej tajemnicy chrześcijańskiej wiary, wraz z metodologicznym zróżnicowaniem ujęć.

Ostatnia, czwarta część poświęcona jest wybranym zagadnieniom i autorom, którzy krytycznie odnoszą się do niektórych propozycji św. Tomasza. Ta część publikacji nie ma jednak zbyt polemicznego charakteru, lecz pozostaje w klimacie dialogalnej debaty o apologetycznym nachyleniu rozróżniania i porządkowania. Prof. G. Emery w *Esencjalizm czy personalizm w Tomaszowym traktacie o Bogu* wyjaśnia nagromadzone współcześnie nieporozumienia w interpretacji niektórych rozwiązań św. Tomasza (cytuje przede wszystkim K. RAHNERA; zob. s. 315–351). O. Emery w następujący sposób streszcza wybrany problem:

U Tomasza z Akwinu związek między istotą i osobową relacją w Bogu w pełni wiąże się z samą strukturą jego traktatu o Bogu. Struktura ta zasadza się na drodze prowadzącej nas do Boga i na strukturze pojęciowej pozwalającej dokonać syntezy wszystkich wcześniej ustalonych elementów w doktrynie Osób jako relacji subsystujących. Wprowadzenie rywalizacji między istotą i relacją jako dwiema wielkościami antynomicznymi, lub zewnętrznymi wobec siebie, świadczyłyby o nieznamym Tomaszowej syntezie relacji (s. 351).

Artykuł autorstwa kard. L. SCHEFFCZYKA (były profesor dogmatyki w Monachium, zmarły w 2005 r.) w bardziej konkretny sposób przedstawia *Naukę Tomasza z Akwinu o Trójcy Świętej wobec współczesnej krytyki* (s. 352–379). Chodzi przede wszystkim o omówienie i krytyczne skorygowanie alternatywnych prób koncepcji Trójcy, które są budowane w krytycznym odniesieniu do Tomaszowej trynitologii. Owe alternatywne próby przedstawione są na przykładach: ze strony ewangelickiej E. JÜNGELA („stawanie się w Bogu”) i J. MOLTMANNA („stawanie, spełnienie i rozpoznawanie Boga w krzyżu Chrystusa”), oraz H.U. von BALTHASARA ze strony katolickiej („osobowo-dynamiczna interpretacja Trójcy immanentnej i historiozbawczej w krytycznym powiązaniu z HEGLEM), gdzie dominującym motywem krytyki jest rzekomo zbyt „statyczny obraz” Trójjedynego Boga u św. Tomasza (s. 365–371). Nie zamierzamy przedstawiać wszystkich wyjaśnień Scheffczyka, gdyż są już one obecne w poprzednich artykułach dotyczących Trójcy Świętej, warto jednak syntetycznie zaznaczyć dyskutowane / kontestowane tematy: jedność i troistość w Bogu, które można odróżnić, ale nie można od siebie oddzielić, pytanie dotyczące koncepcji ontologii czyli kwestia bytu — interpretacji *esse* (idealistyczne lub realistyczne), jak również zagadnienia związane z językiem w teologii, zwłaszcza w odniesieniu do metaforycznej analogii (s. 371–380). Prof. G. Emery w *Niezmiennosc Boga miłości i problemy dyskursu o „cierpieniu Boga”* omawia problem na wybranych przykładach prawosławnego S. BUŁGAKOWA, katolickich: J. MARITAINA, J. GALOTA, H.U. VON BALTHASARA, oraz wywodzącego się z tradycji reformowanej J. Moltmanna (s. 381–419). Odpowiedzią na powyższe ujęcia, które mówią o cierpieniu Boga i w Bogu (Bułgakow, Moltmann) lub o koncepcjach współczującej trynitarnochrystologicznej miłości (Maritain, Galot, Balthasar), jest Tomaszowa refleksja o niezmienności boskiego bytu, czyli o stałości i otwartości wobec człowieka / świata, która rodzi określoną relację Boga do świata / człowieka i człowieka / świata do Boga, jak również właściwe odczytanie tajemnicy Chrystusa w chalcedońskim duchu dwóch natur i jednej Osoby Boskiej, a zwłaszcza cierpiącego człowieczeństwa Syna Bożego oraz stałej / niezmiennej miłości Ojca, w której objawia się działanie Ducha Świętego, czyli cała Trójca (s. 407–419). Komitet Redakcyjny „Revue Thomist” w dominikańskim składzie S.-T. BONINO, H. DONNEAUD, G. EMERY, T.-M. HAMONIC, T.-D. HUMBRECHT, B.-D. DE LA SOUJEOLE i G. NARCISSE podejmuje krytyczne opracowanie niezwykle aktualnego dziś tematu jedności i uniwersalności chrześcijaństwa wobec innych religii w: *Wszystko na nowo zjednoczyć w Chrystusie. O książce Jacquesa Dupuis „Vers une theologie chretienne de pluralisme religieux”* (s. 420–

473)³⁵ Omawiana książka francuskiego jezuita bezpośrednio dotyczy problemu tzw. pluralistycznej teologii religii, która silnie jest obecna w zachodniej dyskusji teologicznej, jednakże pośrednio odnosi się również do myśli św. Tomasza³⁶ Tym samym Komitet Redakcyjny „Revue Thomist”, równoległe do wnikliwej i krytycznej analizy książki J. DUPUISA, podaje niezwykle cenne wskazówki szkicujące „tomistyczną teologię religii niechrześcijańskich” (m.in. trynitarny teocentryzm, teoria prawa naturalnego, trynitarnie stworzenie / przymierze i odkupienie, trynitarny chrystocentryzm, chrystologiczna pneumatologia, sakramentalność Kościoła, cnota religijności i dar prorocstwa), która może być streszczona, bez zbytniego uproszczenia, następującym cytatem:

Naszym zdaniem, tomistyczna teologia religii niechrześcijańskich, której kilka cech próbowaliśmy naszkicować, stanowi alternatywę wiarygodną i bardziej zgodną z teologiczną tradycją Kościoła. Zwłaszcza właściwe rozumienie strukturyzującego pojęcia sakramentalności zapewnia klucz do zrozumienia, że teocentryzm, chrystocentryzm i eklezjocentryzm nie tylko nie wykluczają się nawzajem, ale siebie przyzywają (s. 472)³⁷

Pozycja *Święty Tomasz teolog* nie jest łatwą lekturą łatwą, lecz podejmowane w niej tematy dotyczą istotnych tajemnic wiary, do których potrzeba odpowiedniej postawy ducha — pokory. To właśnie Tomaszowa teologia uczy pokory ducha w twórczej syntezie *ratio* i *fides*; uczy tego, kto szuka, pogłębienia własnej wiary.

Niniejsza pozycja doskonale może wprowadzić do myśli Doktora Anielskiego, zachęcając jednocześnie do osobistego spotkania w indywidualnej lekturze dzieł św. Tomasza, jak również przypominając, że wiara potrzebuje rozumu i pokornej modlitwy, czyli doświadczenia w Kościele Tego, który w osobie Jezusa Chrystusa, jedynego i uniwersalnego Zbawiciela, przez dar miłości Ducha Świętego, jest żywym *subiectum fidei*³⁸

Ks. Stanisław Mycek

³⁵ Polskie tłumaczenie: J. DUPUIS, *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, tł. S. Obirek, Kraków 2003 (tytuł oryginalny: *Il Cristianesimo e le religioni*) jest bardziej popularną wersją dużej, akademickiej książki, do której odnosi się opublikowany tekst; podstawowe tezy obu książek są dokładnie takie same; zob. wyjaśniający przyp. 1, s. 420 w: *Święty Tomasz teolog*.

³⁶ Dla poszerzenia: Z. KUBACKI, *Jedyność Jezusa Chrystusa. O jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa w kontekście chrześcijańskiej teologii religii*, Warszawa 2005; G. CHRZANOWSKI, *Zbawienie poza Kościołem*, Poznań 2005; S. MYCEK, „Pluralistyczny” Bóg „tolerancyjnego” chrześcijaństwa, RTSO 23 (2003), s. 99–111.

³⁷ Zob. też: G. GUITIAN CRESPO, *La mediacion salvifica segun Santo Tomas de Aquino* (Facultad de Teologia. Universidad de Navarra. Coleccion Teologica 114), Pamplona 2004; S. MYCEK, *Trynitarna jedyność i uniwersalność Jezusa Chrystusa. Wokół dyskusji na temat chrystologicznych postulatów pluralistycznej teologii religii*, RTSO 24 (2004), s. 237–250.

³⁸ Warto zgłębić: Św. TOMASZ Z AKWINU, *Suma Teologiczna (w skrócie)*, F.W. Bednarski (opr.), Warszawa 2004; *Summa contra gentiles. Prawda wiary chrześcijańskiej w dyskusji z poganami, innowiercami i błędzycami*, tł. Z. Włodek, W. Zega, Poznań 2003; *Komentarz do Ewangelii Jana*, tł. T. Bartoś, Kęty 2002; *Dziela wybrane*, tł. J. Salij i in., Kęty 1999.